

AZ ÉLMÉNYKÖZPONTÚ ZENEI FOGLALKOZÁSOK JELENTŐSÉGE AZ ÓVODAPEDAGÓGUSOK KÉPZÉSÉBEN

Agáta CSEHIOVÁ¹

ABSTRACT

Art education is a crucial part of teacher training, which includes a unity of theoretical and practical knowledge. It is one of the most demanding subjects, which has been proven to cause difficulties in passing exams, in the successful fulfilment of the study conditions of teacher trainees and in university studies. Taking into account the aforementioned facts, the aim of this study is to assess the opinions of first-year, pre-school and elementary teacher trainees and the objective and subjective circumstances – defined by them – that have helped or hindered them in meeting the study requirements of the subject of music education. Further, the paper aims at mapping out students' experiences during the study and exam period. Finally, particular aspects of experiential pedagogy will be examined as well.

Kulcsszavak:

Experiential pedagogy, experiential sessions, creativity, personality, interpersonal relationships, music, study

1. A vizsgálat elméleti és gyakorlati háttere

Az egyetemi tanulmányok megkezdése nagy kihívást jelent a fiatalok számára. Különösen nehéznek, problémásnak tűnik az egyetemi képzés első évfolyama, ezen belül is az első szemeszter, amely a szakirodalmak és a kutatások alapján a „legkritikusabb” időszaknak bizonyul. (Lukács-Sebő 2015) A fiatal személyiségek új körülményekkel, jelentős változásokkal szembesülnek. Helyt kell állniuk eddig ismeretlen helyzetekben, új szociális és társadalmi környezetben. Az egyetemi tanulmányaikat megkezdő egyének az akadémiai miliőben és az egyetemi életben egy megváltozott társas kapcsolattrendszerbe kerülnek. Családi és baráti kapcsolataik minőségi és mennyiségi változásokon mennek keresztül. Ezen kívül új tanári személyiségekkel találkoznak, minek következtében új elvárásokhoz kell alkalmazkodniuk, sőt új tanulási stratégiákat szükséges kialakítaniuk.

Indokolt tehát figyelmet szentelni és figyelemmel követni azokat a különböző objektív és szubjektív jellegű körülményeket, amelyek pozitív értelemben befolyásolják a hallgatók egyetemi tanulmányait, azok sikeres végzését, továbbá megerősítést kapnak az egyetemhez való kötődésükben és végső soron pályorientációjukban. Az élményközpontú foglalkozások feltehetőleg pozitív irányban befolyásolják e folyamatot és annak hatótényezőit.²

¹ Doc. Dr. univ. Agáta Csehiová, PhD., Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho, Bratislavská cesta 3322, 945 01 Komárno, csehiovaa@ujss.sk

² A SJE Tanárképző Karán alakult Ratio kutatócsoport tagjai átfogó, longitudinális kutatások keretén belül vizsgálják a lemorzsolódás témakörét, problémáját. Kutatásaik eddig elért eredményeiről több tudományos publikációban is tájékozódni lehet. Így többek között: Horváth 2018; Kanczné Nagy 2019; Kanczné Nagy – Csehiová 2018; Kanczné Nagy – Tóth 2018; Nagy – Horváth – Szabóová – Kanczné Nagy – Orsovics – Strédl 2019; Nagy – Szabóová – Horváth – Kanczné Nagy – Tóth-Bakos – Orsovics – Strédl 2018; Tóth-Bakos 2018; Tóth-Bakos – Tóth 2018.

2. Élménypedagógia, élményközpontú foglalkozások és helyük a felsőoktatásban

Az *élménypedagógia* olyan nevelési-fejlesztési lehetőség, amely gyakorlati szinten képes pozitív változást hozni az egyénben. Cselekvésre és annak kiértékelésére épít. Vagyis úgy vezet rá bizonyos önszabályozási módokra és önismeretre, hogy azokat saját élményből és saját következtetések alapján építi be a személyiségbe. Az élménypedagógiában az *élmény eszköz*. Minden élménynek a tanulás, a fejlődés a célja és ezt követi az örömrészlet. Mivel örömrészlet nélkül nem létezik teljes értékű motiváció, ezért az élménypedagógiai tevékenységek egyik fő mozgatórugója a „flow”, a tevékenységbe való öröm- és élményteli belefeledkezés.³ A tökéletes élmény sajátossága, hogy az egyén annyira elmerül abban amit csinál, hogy tevékenysége spontánná, csaknem automatikussá válik. Ezen kívül egy további kulcsfontosságú elemmel is rendelkezik, mégpedig hogy önmagában hordja a jutalmat. Az élményteli, teljesen lekötő cselekvés ugyanis *belső jutalomértékűvé* válik. E szemlélet egészében tehát az élet, az élmények, érzelmek pozitív oldalát hangsúlyozza, mert pozitív élmények segítségével az ember képes a sikeres önmegvalósításra. (Csíkszentmihályi 2010)

Az élménypedagógia célja a konkrét, gyakorlati tapasztaláson alapuló tanulás a nem megszo-
kott módon, hanem élményt magába foglaló különböző helyzetekben. (Schörghuber, Amesberger, id. Szabó 2006) A gyakorlatias helyzetek az egyént a különböző szempontokból involválják, tehát az „agy, szív és kéz” összehangolt tevékenységét segítik elő. (Mészáros – Bárnai 2010) Fő jellemzői a színes, sokrétű alkalmazási lehetőségek. Jól adaptálható és alakítható különböző programokhoz, foglalkozásokhoz. Az élmény az elsődleges cél, akár egyéni, akár csoportos teljesítmény formájában.

Az élménypedagógia jótékony, pozitív hatásai különböző szempontokban nyilvánulnak meg, mint többek között az: énkép javulása (self-concept); társas kapcsolati készségek fejlődése, baráti kapcsolatok kezelése, szociális viselkedési formák előtérbe kerülése, hátrányos csoportok befogadása; a tanár-diák kapcsolatok minőségének változása, kiemelve a tanár mint „facilitátor” jótékony szerepét; az iskola látogatásával kapcsolatos attitűdök pozitív irányba fordulása; erősíti a fiatal személyiség problémamegoldó képességét, nem kész ismereteket kap, hanem maga szerzi meg a legkülönbözőbb formákban, helyzetekben az ismereteket, tapasztalatokat, élményeket. Nem utolsó sorban az alkalmazott kreatív elemek pozitív transzferhatással rendelkeznek, vagyis egyéb megismerő és kognitív képességekre gyakorolt fejlesztő hatásuk van, minek következtében az oktatói nevelői folyamat hatékonysága is növekszik. (Csehiová – Kanczné Nagy 2018)

Az élményalapú foglalkozások olyan fontos pozitív jellegű hatótényezőkkel rendelkeznek, mint az: élményközpontúság; oldott légkör; kezdeményezőkézség; érzelmi hatást keltő helyzetek átélése; az érzelmi intelligencia fejlesztése; új élmények, érzések átélése, befogadása és azok feldolgozása; az érzelmi hatást keltő helyzetek megbeszélése; véleményformálás, értékelés és önkifejezés; kommunikációs készségek fejlődése; megbeszélés, kölcsönös elfogadás, tisztelet, empátia; közösség- és személyiségformálás; élmény, mint jutalom és motiváció.

Az élményközpontú edukáció, az élményteljes foglalkozások, az élménypedagógia fentiekben összefoglalt elemeinek alkalmazása és adaptálása a felsőoktatásban is indokolt. Az akadémikus tudás megszerzése mellett a személyiségek fejlesztése az *élményekkel teli aktív tapasztalatszerzés* folyamatán keresztül valósul meg. Az ismeretátadás folyamatában tehát az értelmi és az érzelmi tényezőknek egyaránt fontos szerep jut. (Strédl 2013)

A felsőoktatási képzésben alkalmazott fontos tényezők mindenekelőtt:

---

³ A „flow” érzés, vagyis Csíkszentmihályi megfogalmazása alapján az ismert „flow - áramlatélmény” elmélete szerint ez nem más, mint a tevékenységbe való öröm- és élményteli belefeledkezés. (Csíkszentmihályi 2008, 2010)

- Az élményszerű oktatási formák, módszerek, technikák;
- Az élményszerű tapasztalatszerzés és tanulás;
- Élménybeszámolók szemléltetése, elemzése, percepciója, értelmi és érzelmi megélés, átélés, befogadás;
- Változatosság és kreatív légkör;
- A stressz, a szorongás, a félelem oldása;
- A problémamegoldó képesség erősítése;
- Az egyes foglalkozásokon elsajátított és megélt tapasztalatok általi új ismeretek szerzése;
- Az együttműködés és a tolerancia képességének erősítése a csoportban végzett feladatokkal;
- A kommunikációs készségek fejlesztése a páros és a csoportos tevékenységek eszközletével;
- A kapcsolati készségek fejlesztése, pozitív fejlődése a csoportos tevékenységek segítségével;
- A flow-élményáramlat gyakorlása, mint érzelmi jutalom és szakma-orientált motiváció;
- Hiteles, magabiztos pedagógusi személyiség.

3. Óvodapedagógusképzés és zenei nevelés

A művészeti nevelés a pedagógusképzés szerves része. Ide értjük mindenekelőtt az óvodapedagógiát és a tanítóképzést, ill. a kapcsolódó tanulmányi programokat.

A Selye János Egyetem Tanárképző Karán a zenei nevelés egyes tantárgyai a Pedagógusképzés és pedagógiai tudományok tanulmányi szakának részét képezik. Ezen belül az Óvodai és elemi pedagógia tanulmányi program részeként az alapképzésben, valamint a Tanítóképzés tanulmányi programjaként a mesterképzésben, amelynek oktatása az Óvó- és Tanítóképző Tanszéken folyik. A képzés mindkét szinten az aktuális Állami Oktatási Program (ÁOP) előírásainak figyelembe vételével zajlik.⁴

A Selye János Egyetem Tanárképző Karán a zenei nevelés az egyetemi alapszintű pedagógusképzés első évfolyamának első (téli) szemeszterében indul, a *Zeneelmélet és zenei nevelés alapjai* tantárggyal.⁵ A tantárgy tartalma és témakörei – mint azt az elnevezése is sugallja – felölelik a zeneelmélet és a zenei nevelés mindazon elemét, amely szükséges a zenei írás-olvasás, a percepció foglalkozások, a zenés reprodukciós és alkotói tevékenységek végzéséhez. Ebből következően e tantárgy tartalmában rendkívül gazdag elméleti tudás és igényes

---

⁴ A szlovákiai ÁOP fejlesztési, műveltségi területeket határoz meg, melyekhez egyes alterületek, ill. tantárgyak kapcsolódnak. A szlovákiai nemzetiségi (magyar tanítási nyelvű) óvodák és iskolák számára 8 műveltségi terület áll rendelkezésre, azokhoz szervesen kapcsolódó alterületek, tantárgyak rendszerével, melyen belül a zenei nevelés a Művészet és kultúra területben (7. terület) található, együtt a képzőművészeti neveléssel. E két művészeti irányultságú tantárgy, ill. a Művészet és kultúra műveltségi terület fő célja, hogy a tanuló képes legyen értelmezni a művészeteket, az esztétikai és művészeti tevékenységek fontosságát, szerezzon ismereteket a művészeti alkotásokról, képes legyen megfogalmazni művészi élményeit, legyen tudatában saját kulturális identitásának, képes legyen elfogadni mások kultúrájának értékeit. (Orsovics 2018) A művészet a kultúra szerves része és magába foglalja a művészi alkotásokat, de az érzékelési folyamatokat, a reprodukciót, interpretációt és magát az alkotást egyaránt. A gyermek nem tud fejlődni komplexen művészetek nélkül, ezért a művészetekkel és a kultúrával való ismerkedés kisgyermekkoról fontos feladat. (Borbélyová – Mészáros – Nagyová 2019)

⁵ A hallgatók számára, ill. a tantárgy oktatásához szervesen kapcsolódó segédanyag is megjelent, a Művészetpedagógiai füzetek sorozatában, amely Orsovics, Y.: *Zenei alapismeretek az óvó- és tanítóképzős hallgatók számára* címmel került kiadásra 2019-ben a Selye János Egyetem gondozásában.

gyakorlati ismeretek egységét öleli fel.⁶ Ezen alapképességek és készségek ismerete elméleti és gyakorlati szinten egyaránt feltétele a képzés további féléveiben folytatandó gyakorlati jellegű zenei tantárgyaknak (hangszerjáték, intonáció és ritmikai nevelés, hangszeres tevékenység, hangszerár, karének). Összefoglalva tehát az igényes tantárgyak közé sorolhatjuk, amely bizonyítottan nehézségeket okoz a hallgatók számára a szemeszter végi vizsga sikeres abszolválásában, valamint a szükséges kreditszám elérésében az egyetemi tanulmányok folytatásához, a következő évfolyamba történő belépéshez.

Mindezt tudatosítva az első éves pedagógushallgatók gyakran adnak hangot a zenei nevelés sikeres befejezésével kapcsolatos félelmeiknek. Különösen félnek attól, hogy nem tudják elsajátítani a zenei írás-olvasás alapjait, és hogy nem rendelkeznek kellő zenei képességekkel és készségekkel (ritmusérzék, vokális megnyilvánulás, zenei írás-olvasás). Ezért a zenei nevelés iránt némi „averziót”, félelmet, szorongást táplálnak magukban, sajnálatos módon azonnal az egyetemi tanulmányaik kezdeti szakaszában. Ez pedig paradoxon, mivel a zene emberformáló erő, amely pozitívan hat az egész személyiségre. Jelentős hatást gyakorol az egyén általános fejlődésére. Fogékonyá tesz a szép befogadására, formálja az ízlést és az emberi magatartást. Közvetlenül váltja ki az érzelmeket, hat a kognitív és érzelmi kompetenciák fejlődésére, a testi-lelki egészségre, így szerves része a nevelőmunkának és a személyiségfejlődésnek. A zene segít a lelki harmónia és jólét elérésében, az egészség megőrzésében és ápolásában, a stresszoldásban, a rehabilitációban. Eszköz tehát a nevelésben, a személyiségfejlesztésben, a terápiában, a prevencióban. (Falus 2016) Zenepedagógusok, zenekutatók, pszichológusok, orvosok, terapeuták vizsgálják szakterületüknek megfelelően a zene hatását a képességek fejlesztésére és alakulására, a tehetségfejlesztésre, a figyelemkoncentrációra, a szocializációs és közösség építő folyamatokra.⁷ Kodály véleménye szerint a zene egyes elemei hatékony „nevelő eszközök”. Belátása szerint „*a ritmus figyelmet, koncentrációt, határozottságot, beidegző képességet fejleszt. A Dallam az érzés világát nyitja meg. Az erőfokok változása, a hangszín: a hallószervünk élesítője. Az ének végül oly sokoldalú testi működés, hogy testnevelő hatása is felmérhetetlen, - ha tán valakinek a léleknevelés nem volna fontos. Egészségi haszna közismert.*” (Kodály 1974: 95)

A zene tehát elengedhetetlen feltétele az általános fejlődésnek és a nevelőmunkának egyaránt. Érzelmeket vált ki, terápiás hatással rendelkezik és egyaránt hat az egyén értelmére, testi-lelki-mentális emocionális világára.

A zenei nevelés csak egy kisebb szegmensét képviseli az intézményes képzésnek, ennek ellenére erőteljesen képes befolyásolni az egyén általános fejlődését, magatartását, attitűdjét. A korszerű nevelés kívánalmainak is azok a kreatív tevékenységek felelnek meg, amelyek széles transzferhatással rendelkeznek, hatásukat több területre sugározzák szét és pozitív hatást fejtenek ki az egész személyiség fejlődésében.

---

⁶ A zeneelmélet és zenei nevelés alapjai tantárgy tartalma: 1.) Általános ismeretek a zenei írás-olvasás terén. A hallgatók tájékozódnak a vonalrendszerben, elsajátítják a zeneelmélet alapjait és az általánosan használt zenei szakkifejezéseket. 2.) Az óvodáskorú gyermekek számára alkalmas zeneirodalom, a mondókás gyűjtemények megismerése.

A tantárgy témakörei: ritmus, metrum, tempó, dinamika, hangjegyírás, módosító jelek, enharmonikus hangok, intervallumok, hangsorok (diatonikus, modális), akkordok, hangszerek; Mondókák és egyszerű gyermekdalok – tartalmuk szerinti besorolás, szövegük és ritmusuk elsajátítása; A tantárgy teljesítésének a feltételei: 1.) Írásbeli dolgozat (elmélet, zenei írás-olvasás); 2.) Óvodáskorú gyermekek számára megfelelő mondókás gyűjtemény elkészítése.

⁷ A kutatások alapján a zene kétszerre nagyobb agyterületi aktivitást igényel, mint a beszéd, továbbá a hangszerkíséretes éneklés az egész agykérget működésbe hozza. Ennek következtében az a sok készség, amely zenélés közben használatos, más területek fejlődését is segíti. „*A két agyféltekét összekötő idegrostköteg, a corpus callosum zenészek esetében kimutathatóan sokkal fejlettebb az átlagosnál, így például az érzelmi intelligenciához és a logikus gondolkodáshoz vagy a beszédhez kapcsolódó készségek között jóval nagyobb az átjárhatóság, mint általánosságban.*” (Marton, Janurik 2016)

4. A vizsgálat célja, realizálása

Az imént összefoglalt tények inspirálták a következőkben bemutatott felmérés realizálását, vagyis az egyetemi tanulmányaikat kezdő első éves pedagógushallgatók tanulással kapcsolatos félelmeik, valamint a *Zeneelmélet és zenei nevelés alapjai* tantárgyra irányuló szorongásai utánkövetését. Indokoltnak bizonyult megvizsgálni a hallgatók véleményét, nézeteit, tapasztalatait, szocializációs magatartását, majd ezekből levonni az oktatói folyamat számára mérvadó tanulságokat. A vizsgálat célja tehát: felmérni az első éves pedagógushallgatók azon véleményét, és az általuk megnevezett objektív és szubjektív jellegű körülményeket, amelyek segítették, ill. hátráltatták őket a Zeneelmélet és zenei nevelés tantárgy előírt tanulmányi követelményeinek teljesítésében, valamint feltérképezni a szorgalmi és a vizsgaidőszakban szerzett azon tapasztalataikat, amelyek megerősítést biztosítottak az egyetemi tanulmányok iránti kapcsolatukban. Jelen tanulmányban e felmérés eredményeit mutatjuk be, foglaljuk össze.

A vizsgálat a 2019/2020-as akadémiai év téli szemeszterében valósult meg, az első félév végén, pontosan a szemeszter záró írásbeli dolgozatot követően.⁸ A vizsgálatban az Óvodai és elemi pedagógia tanulmányi program első éves, nappali tagozaton tanuló hallgatói vettek részt. A felmérést összesen 76 hallgató abszolválta. Ez az akadémiai év kezdetén evidált hallgatók létszámától eltér, mivel az év kezdetén a tantárgyra összesen 86 hallgató jelentkezett fel, de a téli szemeszter szorgalmi időszakának 13 hete 10 hallgatónyi lemorzsolódást eredményezett. A vizsgálati minta és végleges összetétele tehát a következő: 76 nappali tagozatos óvodapedagógus hallgató (ebből 72 első éves és 4 másodéves hallgató, ez utóbbiak a tantárgyat az előző évből ismételték). A hallgatók nemek szerinti létszáma: 72 nő és 4 férfi.

I. ábra: A vizsgálatban részt vevő hallgatók százalékos megoszlása nemek szerint

A vizsgálat és az információszerzés írásos formában történt. A hallgatók a pontosan megfogalmazott kérdésekre írásban fejtették ki véleményüket, válaszaikat. A kérdések egyrészt a tantárgy tartalmához, ill. a szorgalmi időszak alatt elsajátított tudáshoz és ismeretanyaghoz

⁸ A felmérést sikerült közvetlenül a COVID 19 előtti pandémiás „home office” időszak előtt megvalósítani, tehát a kontaktusos oktatás körülményeit tükrözi.

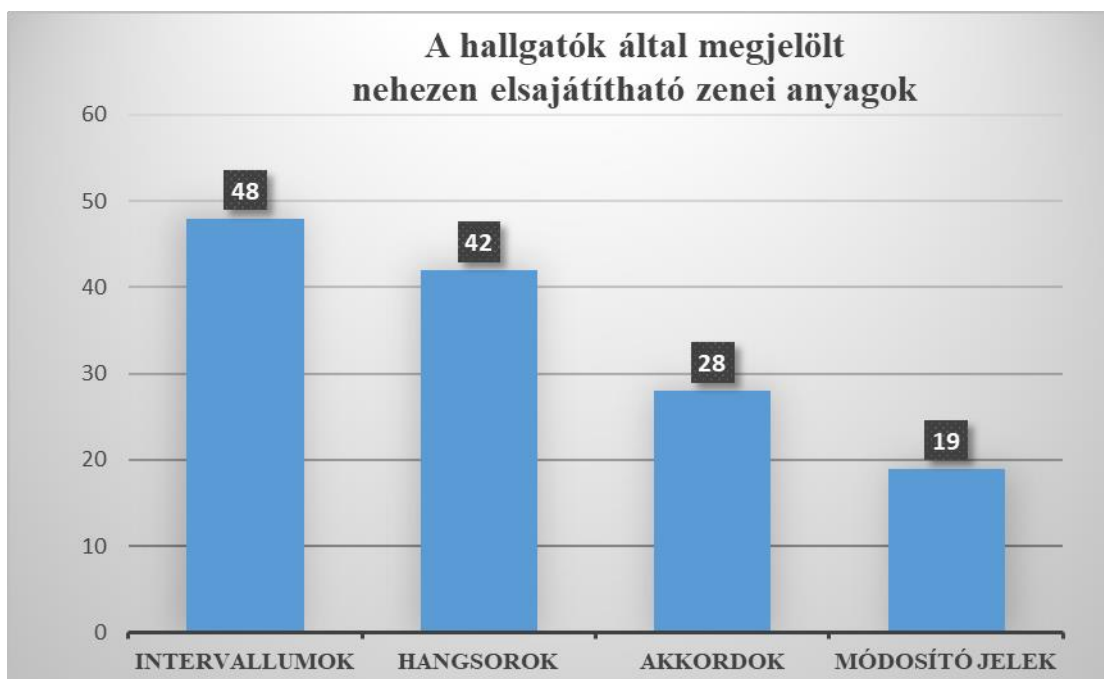
kapcsolódtak, másrészt azokra a körülményekre orientálódtak, amelyek segítő vagy hátráltató szempontoknak bizonyultak a tantárgy tanulmányi feltételeinek eredményes teljesítésében. A válaszokra vonatkozóan a hallgatók nem kaptak semmilyen kikötéseket, szabadon fejthették ki véleményüket tetszőleges terjedelemben. Ennek szellemében a kérdések a következő szempontok alapján lettek megfogalmazva:

- 1.) *A tantárgy 11 fő témaköréből – ritmus, tempó, hangjegyírás, módosító jelek, enharmonikus hangok, intervallumok, hangsorok, akkordok, dinamika, hangszerek, mondókák – mely/ek bizonyult/ak a legnehezebben elsajátítható tananyagnak?*
- 2.) *Indokolja meg mi okozta a nehézséget/eket a megnevezett témakör/ök elsajátítása folyamatában!*
- 3.) *Nevezze meg, melyik foglalkozás/ok, óra/ák nyerte/ék el tetszését a legjobban!*
- 4.) *Indokolja meg miben látta e foglalkozás pozitívumát, eredményét!*

5. A vizsgálat eredményei

Az **első kérdésre** a hallgatók a tantárgy 11 témaköréből négyet jelöltek meg nehezen elsajátítható anyagként (a hallgatók egy része több tananyagot is megjelölt). Ezek a következő arányokban jelentek meg a megkérdezett 76 hallgatónál:

- 1.) *az intervallumokat 48 jelölte meg,*
- 2.) *a hangsorokat 42,*
- 3.) *az akkordokat 28,*
- 4.) *a módosító jeleket 19.*

2. *ábra: A hallgatók által megnevezett nehezen elsajátítható zenei anyagok számszerű kimutatásban, felsorolásban*

A **második kérdésben** arra kértük a hallgatókat, hogy indokolják meg mi okozta számukra a megjelölt tananyag vagy témakör elsajátítása folyamatában a problémát. Ezzel a kérdéssel azt szándékoztuk felderíteni, mi jelentett számukra nehézséget és milyen következtetéseket lehet levonni a helyzet javítása, orvoslása érdekében.

A hallgatók válaszaik és indokaik alapján egyértelműen a logikai megközelítés, a logikus gondolkodás okozott gondot. Az intervallumok, a hangsorok, az akkordok és bizonyos mértékben a módosító jelek alkalmazásánál is szükséges a logikai gondolkodás bekapcsolása. E témakörnél nem megfelelő a mechanikus tanulás. Szükséges az összefüggések keresése, a következtetések levonása, és nem elégséges az információk gondolkodás nélküli rögzítése. Ez egyértelműen nyomom követhető a hallgatók kifejtett indokaik között (válogatás):

- 1.) ● „Számomra az **intervallumok** voltak a legnehezebbek, mert ott sokat kellett számolni.“; ● „A legnehezebb anyag az intervallumok, mert nehéz megjegyezni és kiszámolni őket a vonalrendszerben.“; ● „A legnehezebb tananyag a hangközök gyakorlati alkalmazása. Jó lett volna még több gyakorlás az órákon.”
- 2.) ● „A **hangsorok** voltak a legnehezebbek, mert ott bonyolult volt a logika.“; ● „Az intervallumok és a hangsorok voltak számomra a legnehezebbek. Elméletben tudom, de gyakorlatban nem igazán tudtam rájönni a logikájára.“; ● „A dúr és moll hangsorokat mondanám a legnehezebbnek. Sok van belőlük, nehéz megjegyezni, és nehéz benne logikát találni.“
- 3.) ● „A legnehezebb tananyag az **akkordok**, nem tudom kiszámolni a hangokat. A hangsoroknál bonyolult volt számomra a logika.“; ● „Az intervallumok, mert szerintem kevés volt erre az idő. Elméletben megy, de gyakorlatban nem.”
- 4.) ● „A legnehezebb tananyag a **módosító jelek**. Nem tanultam zenét és nem értettem meg a használatukat.“ ● „A módosító jelek elsajátítása nehéz és nagyon sok gyakorlást igényel.“

A válaszok között a logikus gondolkodás tényezőjén kívül még további figyelemreméltó szempontok is megjelentek. Így:

- az időhiány faktora,
- a kevés gyakorlás lehetősége,
- a szakképzett ellenőrzés hiánya az otthoni felkészülés, gyakorlás folyamatában.

Ezeket a szempontokat a hallgatók a következő gondolatokkal nyomatékosították: ● „A dúr és moll hangsorok voltak a legnehezebbek, mert sok gyakorlást igényelnek.“; ● „Az intervallumok, mert szerintem kevés volt erre az idő.“; ● „Az intervallumok és hangsorok nehezek voltak. Előtte nem tanultam zenét és otthon nem volt aki gyakoroljon velem.“; ● „A legnehezebb a sok dúr és moll hangsor volt, nehéz volt megjegyezni. Egyébként érthetően volt elmagyarázva.“

A hallgatók által megjelölt zenei tananyagokat és témaköröket viszont végső soron sikerült olyan szintre emelni, hogy a vizsgaidőszak végére a hallgatók 98 százaléka megfelelt az elvárásoknak, az értékelés lépcsőfokos skálája szerinti értékeknek megfelelően.⁹ A zenei nevelés tantárgy tehát a rendszeres gyakorlás, a szisztematikus tanulás, a szemináriumokon való aktív részvétel segítségével sikeresen abszolválható. Ezt a hallgatók véleményei is alátámasztják. ● „Összességében nem volt olyan nehéz a tananyag, de többet kellett tanulni, mint szokványosan.“; ● „Minden órára készültem, így kezdőként sikerült A-ra megírnom a tesztet.“

A **harmadik és negyedik kérdéssel** az volt a feltett szándékunk, hogy fényt derítsünk arra, mely zenepedagógiai foglalkozás nyerte el leginkább a hallgatók tetszését. Fontosnak tartjuk ugyanis felmérni, mely élményteli foglalkozás(ok) segíti(k) a legnagyobb mértékben a tanítás-tanulás menetét, amely végső soron feltétele a sikeres oktatói-nevelői folyamatnak, a tudás, a képesség-, készség- és személyiségfejlesztés eredményes és minőségi mivoltának. Ezzel a feladattal a hallgatók egyben felidéztek, átismételték az órák menetét, az átvett tananyagok témakörét, tartalmát.

⁹ A – kitűnő, B – jeles, C – jó, D – kielégítő, E – elégséges, FX – elégtelen.

A hallgatók által megnevezett élményteli, és a tanulást hatékonyan elősegítő zenei foglalkozások a következők (hallgatók több foglalkozást is megnevezhettek):

→ a mondókás gyűjtemény, ill. mondókákat tartalmazó és illusztráló faliújság készítése kis csoportokban zenehallgatás mellett;

→ a mondókák ritmusának játékos gyakorlása közösen az órákon;

→ az órákon történő zenei írás-olvasás gyakorlása tanári segítséggel és ellenőrzéssel;

→ a hangközök szemléltetése a zongorán való auditív megszólaltatással;

→ a dinamikai jelzések gyakorlása közösen az órákon.”

Ezek a foglalkozások kvantitatív szempontból pontos adatokkal kimutathatók.

3. ábra: A hallgatók által megnevezett élményközpontú, és a tanulást segítő zenei foglalkozások a számadatok tükrében

Szignifikánsan sok jelölést kapott egy kreatív csoportos foglalkozás, amelyet 67 hallgató jelölt meg a 76-ból. Ez: **a mondókás gyűjtemény, ill. a mondókákat tartalmazó és illusztráló faliújság készítése kis csoportokban, zenehallgatás mellett.** Az órán a hallgatók 3-4 fős csoportokban mondókákat gyűjtöttek és dolgoztak fel megadott témakörökre (ünnepek, évszakok, természet, állatos mondókák, kiszámolók, játékok stb.) egy faliújság formájában. A csoportok szabadon választották meg a feldolgozás formáit. Segítségül vehettek könyveket, az okos telefonjaikat, az illusztráláshoz pedig rajzolhattak, ragaszthattak. Együttműködve alkotnak, dolgoztak, szabadon választhatták ki egyéni ízlés és elképzelés szerint az óvodáskorú gyermekek számára megfelelő mondókákat, amelyeket csoporton belül megbeszéltek és közös megegyezés alapján válogattak, konzultáltak és a gyűjteményükbe besoroltak. Az óra végén prezentálták, majd értékelték egymás munkáit, alkotásait.

Ezt a foglalkozást élménytelinek, tanulságosnak és hasznosnak vélték. Különösen pozitívnak tartották az együttműködés és a csapatmunka lehetőségét, a kreatív alkotói munkát, a közös együtt tanulás örömét, az óra felszabadult hangulatát és nyitott légkörét. Mindez a megfogalmazott hallgatói véleményekben egyértelműen tükröződik és igazolódik.

• „A mondókás óra nagyon vidám és nem szokványos volt;“ • „Amikor mondókákat gyűjtötünk szórakoztató tanulás volt;“ • „A legjobb óra az volt, amikor a mondókás faliújságot

készítettük, mert kreatív volt;“ ● „Számomra a mondókás faliújság készítése volt a legélménytelibb. Hallgattuk a zenét, miközben írtuk, válogattuk a mondókákat. Így könnyebben megjegyeztük azokat;“ ● „A legjobb élmény a mondókás óra volt, mert csapatmunka volt;“ ● „Nekem a mondókás faliújság készítése tetszett a legjobban, mert ott kreatívak lehetünk és ötleteket meríthettünk szabadon, tetszésünk szerint a gyűjteményünkbe;“ ● „A mondókás órán élveztem, hogy kreatívskodhattunk;“ ● „Segített, hogy az órán csoportosan gyűjthettünk mondókákat, mert így otthon könnyebb volt a feladatnak a végzése;“ ● „A kedvencem a mondókáskönyv elkészítése volt, mert sok új mondókát megismertem és megmutathattam a kreativitásomat is;“ ● „A félév során a mondókás gyűjtemény összeállítása volt a legjobb, mert egymásra hangolódtunk és összehozta a csoportot;“ ● „A legnagyobb élmény a közös munka volt zenehallgatás mellett. Jó lenne még több ilyen óra!”

Az élményekre összpontosuló hallgatói véleményekben, a „favorizált” mondókás gyűjtemény kiscsoportos összeállítását követően további négy foglalkozás kapott még kiemelt helyet, melyek egyenként 42, 31, 29, 12 jelölést kaptak (3. ábra). Ezek pontosan:

→ a mondókák ritmusának játékos gyakorlása közösen az órákon (42);

→ a zenei írás-olvasás gyakorlása az órán tanári segítséggel, ellenőrzéssel (31);

→ az intervallumok gyakorlása és szemléltetése hangzó anyaggal, zongorával (29);

→ a dinamikai jelzések gyakorlása közösen az órákon (12).

A hallgatók ezeknek a tevékenységeknek, foglalkozásoknak a hangulatát és pozitívumát találoán megfogalmazták és leírták (válogatás a hallgatói véleményekből).

Mondókák ritmusának játékos gyakorlása közösen az órákon	Zenei írás-olvasás gyakorlása az órán tanári ellenőrzéssel	Intervallumok gyakorlása, szemléltetése zongorával	Dinamikai jelzések gyakorlása közösen az órákon
Az összes órát élveztem, mivel szeretem a zenét. De amikor a mondókák ritmusát tapsoltuk, az nagyon tetszett.	Számomra a legjobb a kottafüzetbe való írás gyakorlása volt az órákon, mert a tanárnő azonnal figyelmeztetett a hibáimra. Így megértettem és jobban rögzült az anyag.	Nagyon segített hallani a hangközöket, ahogy a tanárnő játszotta a zongorán. Hallottam a hangok fel-le mozgását.	Nagyon élvezetes volt a dinamika gyakorlása. A tanárnő irányított minket, milyen erősen vagy halkán mondjuk és tapsoljuk a mondókákat.
Számomra a legélménytelibb foglalkozás a mondókák ritmusának tapsolása volt különböző játékos felváltásban. Ebbe mindenki bekapcsolódott és aktív volt.	Nagyon tetszett, amikor az órákon gyakoroltuk a hangjegyek és a módosítójelek írását a tanárnő segítségével.	Nem tanultam zenét, ezért számomra nagyon érdekes volt, amikor a tanárnő a zongorán eljátszotta és bemutatta a hangközöket és a hangsorokat. Könnyebben megértettem, amikor hallottam is.	Könnyebben megjegyeztem a dinamika neveit és jelentését, amikor a tanárnő dirigálására kellett reagálnunk és olyan erősen vagy halkán tapsolnunk, ahogyan mutatta.
Nekem a legérdekesebb a ritmus tapsolása volt, mert így könnyebben megértettem	Legjobb az az órák voltak, amikor gyakoroltuk az írást a kottafüzetbe és a tanárnő körbe járt és	Számomra a legérdekesebb óra az volt, amikor a zongora segítségével	A legnagyobb élmény: a dinamika gyakorlása volt, miközben játszottuk, mondtuk és

<i>és megéreztem a ritmusértékek hosszúságát és az ütemek lényegét.</i>	<i>azonnal kijavította és elmagyarázta a hibáinkat.</i>		<i>tapsoltuk a mondókákat.</i>
<i>A legnagyobb élmény amikor tapsolva játszottuk a mondókákat, mert így könnyebben megtanultam. Vagyis: játszva tanulás.</i>	<i>Nagyon tetszett az órán gyakorlás. Jó volt, amikor a táblánál közösen oldottuk meg a kapott feladatokat, mert elmélet és gyakorlat együtt volt.</i>	<i>Nagyon jó volt hallani a zongorán az intervallumokat. Kár, hogy kevés ilyen óra volt.</i>	<i>Mivel én előtte nem tanultam zenét, számomra nehéz volt ez az óra. De a csoportos munka, a közös tapsolás és gyakorlás, mint például a hangerősség gyakorlása, nagyon megkönnyítette a tanulást.</i>

1. táblázat: A pozitívan értékelt élményközpontú, élményalapú zenei foglalkozások a pedagógushallgatók véleménye és tapasztalatai alapján (válogatás)

6. Összegzés

Összefoglalva a hallgatói nézeteket és a válaszok tartalmát, első sorban arra a szempontra fókuszáltunk, hogy következtessünk azokra a szempontokra, amelyek hatékonyan segítették az első éves pedagógushallgatók tanulmányi feltételeinek sikeres teljesítését a szorgalmi időszakban és a vizsgára való eredményes felkészülést. Ezen belül fókuszáltunk még az élményalapú oktatás és az interperszonális kapcsolatok szerepére.

Az **1. kérdéssel** arra kerestük a választ, hogy a Zenei nevelés tantárgy 11 fő témaköréből (ritmus, tempó, hangjegyzés, módosító jelek, ennharmonikus hangok, intervallumok, hangsorok, akkordok, dinamika, hangszerek, mondókák) mely/ek bizonyult/ak a legnehezebben elsajátítható tananyagoknak.

Eredmény és következtetés: a kapott válaszok arra világítottak rá, hogy a 11 feltett témakörből a hallgatók számára az a 4 témakör jelentett problémát (intervallumok, hangsorok, akkordok, módosító jelek), amelyeknél szükséges szinkronba hozni az elméletet és a gyakorlatot, valamint logikus és gyakorlatias megközelítéssel átadni és elsajátítani az elméleti anyagot.

A **2. kérdéssel** tovább vizsgáltuk az 1. kérdésben kapott válaszokat, vagyis a hallgatók milyen érvekkel indokolták meg, támasztották alá a felmerülő nehézséget/eket a megnevezett 4 témakör elsajátítása folyamatában.

Eredmény és következtetés: a válaszok alapján arra következtetünk, hogy a legnagyobb problémát a logikus gondolkodás, illetve annak hiánya okozta. A hallgatók által megnevezett 4 nehéznek minősülő témakör (intervallumok, hangsorok, akkordok, módosító jelek) gyakorlati alkalmazásánál elengedhetetlen a logikus gondolkodás bekapcsolása. Nem bizonyult megfelelőnek és elégségesnek az ismeretek mechanikus rögzítése, valamint az összefüggések keresése és összekapcsolása nélküli tanulás. A tanítási – tanulási stílus/ok tehát lényeges tényezőként merült/ek fel a felmérés e pontján is. Ez alapján konstatálható, hogy a zenei nevelés edukációs folyamatában indokolt kiemelt figyelmet szentelni a tanulással kapcsolatos szempontoknak is.

A **3. kérdésnél** arra kerestük a választ, mely zenepedagógiai foglalkozás/ok, tevékenység/ek bizonyult/ak a hallgatók számára eredményesnek a tananyag hatékony elsajátítása aspektusából. *Eredmény és következtetés:* A válaszok elemzése alapján 5 olyan tevékenységforma bizo-

nyult hatékonyak, amelyek egyrészt az élményteli tanulást támasztják alá, másrészt a kreatív csapatmunkát erősítették. A megnevezett tevékenységformák a következők:

1. a mondókás gyűjtemény, ill. mondókákat tartalmazó és illusztráló faliújság készítése kis csoportokban zenehallgatással (67 hallgató véleménye a 76-ból),
2. a mondókák ritmusának játékos gyakorlása közösen az órákon (42 hallgató véleménye),
3. az órákon történő zenei írás-olvasás gyakorlása tanári segítséggel és ellenőrzéssel (31),
4. a hangközök szemléltetése a zongorán való auditív megszólaltatással (29),
5. a dinamikai jelzések gyakorlása közösen az órákon (12).

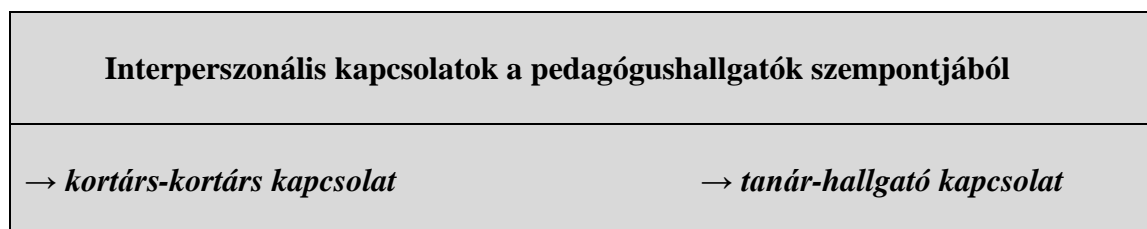
A **4. kérdéssel** közelebből megvizsgáltuk, elemeztük a 3. kérdésben kapott válaszokat, vagyis milyen érvekkel indokolták meg a hallgatók a kiemelt 5 tevékenységforma pozitívumát és hatékonyságát.

Eredmény és következtetés: A zenepedagógiai szemlélet szempontjából megállapítható, hogy a megnevezett foglalkozások közös pozitív vonásai a tanulás menetében: *az élményközpontú és tapasztalati tevékenységformák, az együtt-tanulás és együttműködés öröme, a csapatmunka a kreativitás szellemében.*

Az összesített eredmények arra engednek következtetni, hogy a hallgatók számára kiemelten fontos az:

- *élményközpontú, élményalapú oktatás és tanulás,*
- *az alkotói légkör és a kreatív tevékenységformák,*
- *a tananyag színes, több szempontból való megközelítése, szemléltetése, gyakorlása,*
- *a tanár hatékony, segítőkész hozzáállása,*
- *a csoportos foglalkozások és a közös tanulás, az együttműködés, a csapatmunka szellemében,*
- *az interperszonális kapcsolatok.*

Az interperszonális kapcsolatoknak szignifikánsan fontos szerep jutott a hallgatói vélemények tükrében. Ezekben belül megkülönböztetve a *hallgatók közötti együttműködést és a csoporton belüli munka szellemét,* valamint a tanár szerepét. A hallgatók véleménye, megfogalmazott válaszai alapján tehát az interperszonális kapcsolatok 2 szempontból érvényesülnek: *a kortárs-kortárs közötti kapcsolatok szempontjából és a tanár-hallgató kapcsolat szempontjából.*

4. ábra: Az interperszonális kapcsolatok megoszlása a pedagógushallgatók nézetei alapján

Ezt az álláspontot tükrözik a pedagógushallgatók véleményei között található gondolatok, melyekben többek között olyan kifejezések és fogalmak jelentek meg, mint a megértés, az alkalmazkodás, a segítség, az együttműködés.

A kortárs-kortárs elfogadásra és magatartásra irányuló gondolatok között olvashatók a következő gondolatok: ● „*Nem vagyunk hasonlóan tehetségesek, emiatt vannak bizonyos dolgok, amik valakinek jobban mennek, valakinek kevésbé. Ezeket a különbségeket kell elfogadnunk és megértenünk;*” ● „*Fontos, hogy az órákon türelmesek, megértőek és segítőkészek vagyunk egymással.*” ● „*A csoportos óra a csapatépítést javította.*”

A tanár-diák kapcsolatára és magatartására vonatkozó gondolatok a hallgatók „optikáján” keresztül: ● „*Jó érzés, hogy a tanárnő türelmes, ha nem sikerül elsőre megtanulni az anya-*

got; • „Nagyon fontos segítséget kérni a tanártól. És ugyan olyan fontos a pozitív visszajelzés.”

Befejezés

A bemutatott vizsgálat, felmérés eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy az alkotó légkörű oktatói-nevelői folyamat, a kreatív, élményteljes csoportos foglalkozások jelentős mértékben hozzájárulnak a tananyag elsajátításához, annak megértéséhez és tartós rögzítéséhez, a képességek fejlesztéséhez, továbbá a magasabb rendű pszichikus funkciók fejlesztésére is hatással vannak. A zenei nevelés a változatos auditív (hallási), vizuális (látási) és motorikus (mozgásos) ingereivel aktivitásra készíti a hallgatókat. Mindennek következtében a változatos „ingerhatások” és az élményteli tevékenységek, gyakorlatok, foglalkozások együtt segítik a tudás és az ismeretanyag rögzítését, a képességek fejlesztését, az ismeretanyag átélését, befogadását, megtapasztalását, befogadását, Hatása túllépi a zene tartalmának és anyagának határait és meghatározza az egész személyiség fejlődését.¹⁰

A csoportos kreatív tevékenységek, az együttműködés, a közös alkotások gazdag érzelmi tartalommal rendelkeznek, élmények sorozatát idézik elő, tehát jelentős mértékben tartalmazzák az élménypedagógia elemeit is. Az átélt zenepedagógiai élmények tehát olyan alkotói értékeket és élményeket hordoznak magukban, amelyek pozitívan befolyásolják mind a szakmai, mind a szociális kompetenciák fejlődését és végső soron a pedagógusi pályára, az oktató-nevelő hivatásra való felkészülést.

„A művészeti élmény komplex tudattartalom és lelki állapot, amelybe érzelmi, értelmi és akarat elemek, valóság és képzelet, pontosan megfogalmazható gondolatok és a tudatosság szintjéig el nem jutott sejtelmek, érzések, vágyak, törekvések szövődnek össze. Éppen ezáltal ragadja meg az élmény az embert olyan mélyen és sokoldalúan. Óriási pedagógiai lehetőségek rejlenek ebben.” (Dobray 1983: 11)

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] BORBÉLYOVÁ, D. – MÉSZÁROS, T. – NAGYOVÁ, CS.: *A vizuális nevelés elmélete és gyakorlati megvalósításánál lehetőségei az óvodában*. Művészetpedagógiai füzetek II. Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara, 2019. ISBN 948-80-8122-335-8
- [2] CSEHIOVÁ, A. – KANCSZÉ NAGY, K.: *Az élménypedagógia helye és szerepe a felsőoktatásban*. Neveléstudományi kutatások a Kárpát-medencei oktatási térben. IV. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia tanulmánykötete. Nagyvárad, 2018. p. 362-363. ISBN 978-80-8122-310-5
- [3] CSÍKSZENTMIHÁLYI, M.: *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája. A Flow folytatása*. Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2008.
- [4] CSÍKSZENTMIHÁLYI, M.: *Az áramlat. Flow. A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010. ISBN 978 963 05 8833 1
- [5] DOBRAY, I.: *A zenehallgatás feladatrendszere és módszere*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1983.
- [6] FALUS, A.: *Zene és egészség. Zene-Egészség-nevelés-test-lélek*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2016. ISBN 9 789630 986304

---

¹⁰ Lásd még: TÓTH-BAKOS, A.: *Mozartov efekt - môže hudba zlepšiť inteligenciu a kognitívne schopnosti?* In: Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho: "Inovácia a kreativita vo vzdelávaní a vede" - Sekcie pedagogických vied. Komárno: Univerzita J. Selyeho, 2015. CD-ROM, p. 163-172; TÓTH-BAKOS, A. – CSEHIOVÁ, A.: *Music and Brain - Music Training Transfer*. INTED 2016 Proceedings: 10th International Technology, Education and Development Conference. Valencia. USB. WoS. 2016. p. 1726-1732.

- [7] HEGYI-HALMOS, N.: *Az iskolai pályaorientáció szerepe és gyakorlata a hazai köznevelési intézményekben*. A pedagógusok vélekedései a pályaorientáció iskolai szerepéről a gimnáziumokban (2016): http://ppkteszt.elte.hu/file/Hegy_Halmos_Nora_dissz.pdf
- [8] HORVÁTH, K.: *A hallgatói elégedettség mérésének pilot kutatása a Selye János Egyetem Tanárképző Karán*. Kutatás és innováció a Kárpát-medencei oktatási térben: 3. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia. Tanulmánykötet. Nagyvárad: Partiumi Keresztény Egyetem, 2018. p. 648-666. ISBN 978-963-449-115-6
- [9] KANCZNÉ NAGY, K. – CSEHIOVÁ, A.: *Elsőéves tanár szakos hallgatók egyetemi képzéssel kapcsolatos előzetes elvárásainak és félelmeinek vizsgálata*. Új kihívások és pedagógiai innovációk a szakképzésben és a felsőoktatásban, A VIII. Trefort Ágoston Szakképzés- és Felsőoktatás-pedagógiai Konferencia tanulmánykötete, 2018. p. 56-65. ISBN 978-963-449-148-4
- [10] KANCZNÉ NAGY, K. – TÓTH, P.: „Azért vannak a jóbarátok...” avagy, a lemorzsolódás-kutatás pilot vizsgálatának eredményei a Selye János Egyetemen. Kutatás és innováció a Kárpát-medencei oktatási térben: 3. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia. Tanulmánykötet: 3. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia. Nagyvárad: Partiumi Keresztény Egyetem, 2018. p. 733-759. ISBN 978-963-449-115-6.
- [11] KANCZNÉ NAGY, K.: „Minden új ember egy rejtély, amelyen dolgoznunk kell.” Oktatás – Gazdaság – Társadalom, Hera Évkönyvek, 2019. VI. p. 290-311. ISBN 978-615-5657-03-0. ISSN 2064-6755
- [12] KODÁLY, Z.: *Visszatekintés*. Budapest: Zeneműkiadó, 1974. ISBN 963 330 034 7
- [13] LUKÁCS, F. – SEBŐ, T.: *Az egyetemi lemorzsolódás kérdőíves vizsgálata*. Iskolakultúra, 2015, 25. évf., 10. sz.
- [14] MARTON, Á., JANURIK, M.: *Zenei készségfejlesztés kisgyermekkorban*. In: PEDAGÓGIAI FOLYÓIRATOK. Új köznevelés. 2016/4, 72. évf. 4. sz.
- [15] MÉSZÁROS, V. – BÁRNAI, Á.: *Az élménypedagógia egy lehetséges meghonosítási módja gyermekotthoni közegben. Szakirodalmi áttekintés és kezdeti tapasztalatok*. In: Új pedagógiai szemle. 60. évf. 1-2. sz. 2010
- [16] NAGY, M. – HORVÁTH, K. – SZABÓOVÁ, E. – KANCZNÉ NAGY, K. – ORSOVICS, Y. – STRÉDL, T.: *A lemorzsolódás vizsgálata a Selye János Egyetem tanárképző karán a nappali és levelezős óvopedagógus képzésben utánkötéssel*. Oktatás – Gazdaság – Társadalom, Hera Évkönyvek, 2019. VI. p. 23-33. ISBN 978-80-8122-333-4
- [17] NAGY, M. – SZABÓOVÁ, E. – HORVÁTH, K. – KANCZNÉ NAGY, K. – TÓTH-BAKOS, A. – ORSOVICS, Y. – STRÉDL, T.: *A lemorzsolódás okainak vizsgálata a harmadéves óvopedagógus hallgatók körében*. Kutatás és innováció a Kárpát-medencei oktatási térben: 3. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia, Tanulmánykötet: 3. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia. Nagyvárad: Partiumi Keresztény Egyetem, 2018. [CD-ROM] p. 909-929. ISBN 978-963-449-115-6
- [18] ORSOVICS, Y.: *Zenei alapismeretek az óvó- és tanítóképzős hallgatók számára. Művészetpedagógiai füzetek I*. Komárom: Selye János Egyetem, 2019. ISBN 978-80-8122-289-4
- [19] ORSOVICS, Y. – STRÉDL, T. – SZABÓOVÁ, E. – VASS, V.: *A személyiségfejlesztés új kihívásai a nemzetiségi óvodákban és iskolákban*. Komárom: Selye János Egyetem TKK. 2018. ISBN 978-80-8122-282-5
- [20] ROBINSON, K. – ARONICA, L.: *Kreatív iskolák*. Budapest: HVG Kiadó Zrt. 2018. ISBN 978-963-304-551-0
- [21] STIBUREK, Š. – VLK, A. – ŠVEC, V.: *Study of the success and dropout in the higher education policy in Europe and V4 countries*. Hungarian Educational Research Journal 2017, Vol. 7(1) 43–56, DOI: 10.14413/herj.2017.01.04. ISSN 2064-2199
- [22] STRÉDL, T.: *Inkluzív pedagógia, avagy a gyógypedagógiáról másképpen*. Komárno, Univerzita J. Selyeho, 2013. ISBN 978-80-8122-089-0
- [23] SZABÓ, G.: *Az Outdoor módszer alkalmazásának lehetőségei a tanácsadásban*. Kalandterápiás beszámoló. ELTE PPK Tanácsadás Szakpszichológus Képzés. 2006. Elérhető: <http://www.kette.siteset.hu/fajl.php?id=3686>
- [24] TÓTH-BAKOS, A.: *A lemorzsolódás-kutatás pilot vizsgálatának eredményei a Selye János Egyetemen*. Kutatás és innováció a Kárpát-medencei oktatási térben: 3. Kárpát-medencei Oktatási

- Konferencia. Tanulmánykötet: 3. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia. Nagyvárad: Partiumi Keresztény Egyetem, 2018. [CD-ROM]. p. 717-732. ISBN 978-963-449-115-6
- [25] TÓTH-BAKOS, A.: *Mozartov efekt - môže hudba zlepšiť inteligenciu a kognitívne schopnosti?*
In: Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho: "Inovácia a kreativita vo vzdelávaní a vede" - Sekcie pedagogických vied. Komárno: Univerzita J. Selyeho, 2015. CD-ROM, p. 163-172.
- [26] TÓTH-BAKOS, A. – CSEHIOVÁ, A.: *Music and Brain - Music Training Transfer*. INTED 2016 Proceedings: 10th International Technology, Education and Development Conference. Valencia. USB. WoS. 2016. p. 1726-1732. ISBN 978-84-608-5617-7. ISSN 2340-1079
- [27] TÓTH-BAKOS, A. – TÓTH, P.: *A lemorzsolódás-kutatás pilot vizsgálatának eredményei a Selye János Egyetemen*. In: Tóth, P. – Maior, E. – Horváth, K. – Kautnik, A. – Duchon, J. – Sass, B. (szerk.): *Kutatás és innováció a Kárpátmedencei oktatási térben*, 2018. ISBN 978-963-449-115-6